

Tarp paramos ir nepasitikėjimo: nuteistųjų tarpusavio santykiai Panevėžio kalėjime

Karolina Vysockytė

Vilniaus universitetas

El. paštas: karolinavysockyte@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami nuteistųjų moterų tarpusavio santykiai Panevėžio kalėjime, ypatingą dėmesį skiriant tam, kaip kasdienėje kalėjimo socialinėje tikrovėje persipina parama, artumas, nepasitikėjimas ir neformalios galios santykiai. Tyrimas grįstas kokybine prieiga: viena savaitė etnografinio stebėjimo ir neformalių pokalbių Panevėžio kalėjime bei 27 pusiau struktūruoti interviu su nuteistosiomis ir darbuotojais. Empirinė analizė atskleidžia tris persipinančias kasdinių santykių ašis. Pirmą, nepasitikėjimas funkcionuoja ne kaip individuali strategija, o kaip kolektyvinė norma, kurią geriausiai apibūdina principas „sienos turi ausis“ – asmeninė informacija nuolat suvokiama kaip potencialus mainų ir spaudimo objektas. Antra, neformalios galios pasiskirstymą Panevėžio kalėjime formuoja ne klasikinė subkultūrinė hierarchija, o situaciniai šaltiniai – pinigai, manipuliacijos ir socialinis „užnugaris“, per kuriuos persidera tiek paslaugų mainai, tiek atstūmimo praktikos. Trečia, paramos ir artumo formos – pavieniai pasitikėjimo ryšiai, romantiniai santykiai, vyresniųjų globa jaunesniųjų atžvilgiu – yra ne grynos, o nuolatos persipinančios su ekonomine mainų logika ir neformalia kontrole. Straipsnyje teigiama, kad parama ir nepasitikėjimas nėra priešingos, viena kitą paneigiančios santykių formos. Atvirkščiai, jos dažnai egzistuoja tame pačiame ryšyje: artimas santykis gali suteikti emocinį saugumą, bet kartu tapti priklausomybės, kontrolės ar pažeidžiamumo šaltiniu. Tokia santykių struktūra leidžia Panevėžio kalėjimą suprasti kaip socialinę erdvę, kurioje priverstinis kolektyviškumas, individualizuotos išgyvenimo strategijos ir ekonominės manipuliacijos praktikos formuoja savitą moterų kalėjimo kasdienybę.

Pagrindiniai žodžiai: moterų kalėjimas, tarpasmeniniai santykiai, nepasitikėjimas, neformali galia, parama.

Received: 01/06/2026. Accepted: 07/07/2026

Copyright © 2026 Karolina Vysockytė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Between Support and Distrust: Interpersonal Relationships Among Inmates at the Panevėžys Prison

Summary. This article examines interpersonal relationships among incarcerated women in Panevėžys Prison, paying particular attention to how support, intimacy, distrust, and informal power relations intertwine in the everyday social reality of the prison. The study is based on a qualitative approach: one week of ethnographic observation and informal conversations at Panevėžys Prison, complemented by 27 semi-structured interviews with imprisoned women and prison staff. The empirical analysis reveals three intersecting axes of everyday relationships. First, distrust functions not as an individual strategy but as a collective norm, best captured by the principle “the walls have ears”: personal information is continuously perceived as a potential object of exchange and pressure. Second, the distribution of informal power in Panevėžys Prison is structured not by a classical subcultural hierarchy, but by situational resources – primarily money, the capacity to manipulate, and social “backing” – through which both service exchanges and practices of rejection are negotiated. Third, the forms of support and intimacy – singular bonds of trust, romantic relationships, and the patronage of younger women by older ones – are not pure but continuously intertwined with the logic of economic exchange and informal control. The article argues that support and distrust are not opposing or mutually exclusive forms of relationship. On the contrary, they often coexist within the same bond: a close relationship can provide emotional safety while simultaneously becoming a source of dependence, control, or vulnerability. Such a structure of relationships allows Panevėžys Prison to be understood as a social space in which enforced collectivism, individualized survival strategies, and practices of economic manipulation shape a distinctive everyday reality of women’s imprisonment.

Keywords: women’s prison, interpersonal relationships, distrust, informal power, support.

Įvadas

Kalėjimo kasdienybę formuoja ne tik formalios taisyklės, institucinis režimas ir kontrolė, bet ir nuteistųjų tarpusavio santykiai. Socialinė organizacija, o tiksliau, socialiniai santykiai kalėjime, yra vienas iš pagrindinių veiksmų, sudarančių kalėjimo atmosferą ir lemiančių, kaip nuteistieji išgyvena įkalinimą ir kokį poveikį jiems daro (Liebling, Arnold, 2012; Van Ginneken et al., 2019; Sentse et al., 2021). Atsižvelgiant į tai, nuteistųjų tarpusavio santykiai turi būti laikomi svarbia kalėjimo socialinės realybės dalimi, kuri leidžia geriau suprasti ne tik pačią įkalinimo patirtį, bet ir platesnį kalėjimo, kaip socialinės erdvės, veikimą.

Kriminologiniuose ir sociologiniuose kalėjimo tyrimuose pabrėžiama, kad įkalinimo įstaiga nėra vien formali baudimo institucija, tai taip pat yra specifinė socialinė aplinka, kurioje susiformuoja savitos bendravimo normos, prisitaikymo strategijos, galios santykiai ir kasdienio gyvenimo taisyklės (Sykes, 1958; Simon, 2000; Crewe, 2009; Kreager et al., 2016). Klasikinės kalėjimo socialinės organizacijos teorijos – deprivacijos modelis (Sykes, 1958) ir importacijos modelis (Irwin ir Cressey, 1962) – ilgą laiką dominavo aiškinant nuteistųjų tarpusavio santykius per subkultūros prizmę. Visgi šiuolaikiniai tyrėjai (žr. Crewe, 2009; Liebling, 2011) pažymi, kad kasdienes santykius paaiškina ne tik subkultūros praktikos, bet ir platesnis kalėjimo socialinio gyvenimo suvokimas. Klasikiniai kalėjimo tyrimai parodė, kad nuteistųjų socialinis gyvenimas kalėjime yra reikšminga įkalinimo patirties dalis, o neformalus santykiai ir tvarka padeda suprasti, kaip kaliniai prisitaiko prie institucinių suvaržymų ir kasdinių deprivacijų (Sykes, 1958). Vėlesni tyrimai taip pat atskleidė, kad tarpusavio santykiai kalėjime nėra vienalytis reiškinys: jie gali būti paremti tiek solidarumu ir parama, tiek konkurencija, nepasitikėjimu, kontrole ar atstūmimu (Sentse et al., 2021; Liebling, Arnold, 2012; Wulf-Ludden, 2013).

Pažymėtina, kad šiuolaikinė Lietuvos įkalinimo sistema paveldėjo posovietinio kolektyvinio kalinimo modelį, kuriam būdingas bendrabučio tipo apgyvendinimas: nuteistosios gyvena didelėse, bendrose patalpose, kuriose nakvoja, valgo ir leidžia laisvalaikį kartu su kitomis dešimtimis moterų. Tokia erdvinė organizacija reiškia, kad privatumas kompliktuotas – asmeniniai pokalbiai, konfliktai ir poilsis vyksta bendroje, nuolat stebimoje erdvėje. Šis kolektyvinio kalinimo paveldas (Piacentini, Slade, 2015) sukuria sąlygas, kuriose nuteistosios yra priverstos nuolat sąveikauti tarpusavyje, nepaisant to, ar jos to siekia, ar ne. O būtent tai tiesiogiai gali veikti ir pasitikėjimo, ir neformalios galios dinamiką, analizuojamą šiame straipsnyje.

Moterų kalinimo aplinkoje nuteistųjų tarpusavio santykiai išsiskiria tuo, kad jie dažnai apibūdinami kaip itin svarbūs kasdieniam išbuvimui ir prisitaikymui. Ankstyvesni tyrimai akcentavo, kad moterys kalėjime dažniau kuria artumą, emocinę paramą ir tarpusavio priklausomybę grįstus ryšius nei vyrai (Giallombardo, 1966; Ward ir Kassebaum, 1965). Vis dėlto naujesnė literatūra rodo, kad toks vaizdinys yra pernelyg supaprastintas. Moterų tarpusavio santykiai kalėjime gali būti ne tik palaikantys, bet ir trapūs, nepastovūs, lydimi apkalbų, pavydo, manipuliacijos, nepasitikėjimo ar simbolinių galios skirtumų (Greer, 2000; Severance, 2005). Taigi moterų kalėjimo socialiniai santykiai ne-

gali būti suprantami nei vien kaip solidarumo, nei vien kaip konflikto erdvė. Greičiau tai yra prieštaringa ir daugiasluoksni terpė, kurioje kartu persipina tiek palaikymas, tiek nepasitikėjimas.

Tokia perspektyva ypač svarbi ir todėl, kad ji leidžia į kalėjimą žvelgti ne tik kaip į formalių taisyklių ir kontrolės sistemą, bet ir kaip į socialinę erdvę, kurioje nuteistosios kasdien kuria santykius, ribas, artumo ir atstumo formas, prisitaikymo būdus bei neformalias bendro gyvenimo taisykles. Per tarpusavio santykius atsiskleidžia ne tik tai, kaip nuteistosios vertina viena kitą, bet ir tai, kokiomis sąlygomis tampa įmanomas ar neįmanomas pasitikėjimas, pagalba, saugumas bei bendrabūvis. Todėl nuteistųjų tarpusavio santykių analizė leidžia giliau suprasti pačią gyvenimo kalėjime realybę.

Nors tarptautinėje literatūroje moterų kalinimo patirtys ir tarpusavio santykiai yra analizuojami gana plačiai (žr. Wulf-Ludden, 2013; Greer, 2000; Trammell, 2012), Lietuvos kalėjimų kontekste tokia kasdienio socialinio gyvenimo perspektyva vis dar išlieka palyginti menkai išplėtotą. Ypač trūksta tyrimų, orientuotų ne tik į formalią kalinimo tvarką ar institucines reformas, bet į tai, kaip pačios nuteistosios apibūdina savo kasdienes santykius su kitomis nuteistosiomis, kokias bendravimo ribas jos brėžia, kuo grindžiamas artumas ar atsargumas, kaip patiriamos įtampos ir kaip kuriama kasdienė socialinė tvarka.

Atsižvelgiant į tai, šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti, kokias kasdienes tarpusavio santykių formas konstruoja Panevėžio kalėjimo nuteistosios ir kaip jose persipina paramos bei nepasitikėjimo elementai. Straipsnyje siekiama parodyti, kaip nuteistųjų tarpusavio santykiuose persipina artumas, parama, nepasitikėjimas, įtampa, atsargumas ir prisitaikymas prie kalėjimo aplinkos.

Tarpasmeninių santykių kalėjime teorinė prieiga: *habitus*, kalinimo skausmai ir moralinė bendruomenė

Tarpasmeniniai santykiai kalėjime gali būti analizuojami ne tik kaip asmenybės, simpatijų ar konfliktų rezultatas, bet ir kaip socialiai struktūruota sąveikų sistema. Kaip nurodo Pierre'as Bourdieu (1977), kiekvienas individas į socialinę sąveiką atsineša tam tikrą *habitus* – ankstesnėse socialinėse patirtyse susiformavusias nuostatas, elgesio būdus, kūno laikyseną, kalbėjimo manierą, konfliktą ar pažeidžiamumą. Visgi *habitus* nėra sąmoningai pasirinktas elgesio modelis – veikiau tai praktinis „socialinis pojūtis“, leidžiantis žmogui orien-

tuotis konkrečioje aplinkoje ir veikti taip, kaip jam atrodo savaime suprantama (Bourdieu, 1977). Į kalėjimą, kaip ir į kitą socialinę sąveiką, moterys įeina jau su suformuotu *habitus*, kuriame įrašyta ankstesnė jų gyvenimo patirtis. Moterys neretai prieš patekimą į kalėjimą būna patyrusios fizinį ar seksualinį smurtą, turi psichikos, sveikatos ar priklausomybės problemų (Bucerusius, Sandberg, 2022; Sapkota et al., 2024). Šiame kontekste ypač svarbus tampa socialinis ir simbolinis kapitalas. Socialinis kapitalas pasireiškia per ryšius, pažintis, palaiikymo tinklus ar gebėjimą mobilizuoti kitų pagalbą (Bourdieu, 1986). Tuo tarpu simbolinis kapitalas reiškiasi per reputaciją, garbę, pripažinimą ir kitų asmenų pagarbą (Bourdieu, 1977). Kalėjimo kontekste, kaip ir kitose socialinėse sąveikose, svarbų vaidmenį gali turėti turimi ryšiai ir pažintys ar gaunamas palaikymas, o tokie smulkūs veiksmai, kaip reakcijos į konfliktus, bendravimo maneros ir savęs pateikimas kitiems gali įgyti simbolinę reikšmę.

Tačiau vien Bourdieu perspektyvos nepakanka paaiškinti, kodėl kalėjimo erdvėje tarpasmeniniai santykiai įgyja tokį intensyvų, įtemptą ir neretai konfliktišką pobūdį. Būtent čia svarbu paminėti G. Sykeso deprivacijos modelį (1958), kuris leidžia parodyti, kad nuteistųjų santykiai formuojasi ne tik iš „atsineštų“ biografinių patirčių ar *habitus*, bet ir iš pačios kalėjimo aplinkos sukurtų netekčių. Sykesas (1958) pristato kalinimo skausmų (angl. *pains of imprisonment*) koncepciją, kuri padeda suprasti, kaip pati institucija prisideda prie kalėjime formuojamos socialinės aplinkos. Pagal G. Sykesą (1958), laisvės atėmimo bausmė sukelia neišvengiamą skausmą, o kalėjimai savo teisėtumą iš dalies grindžia tuo, kad iš nuteistųjų atima tai, kuo jie galėtų džiaugtis laisvėje, kas daro įtaką nuteistojo asmenybei, savigarbai ir privatumui. Jis išskiria penkis frustracijos šaltinius, susijusius su pamatinių laisvių, materialinių išteklių, tarpasmeninių santykių, savarankiškumo ir asmeninio saugumo praradimu.

Tačiau nors Sykeso deprivacijos modelis išlieka viena svarbiausių klasikinių prieigų siekiant suprasti socialinį kalėjimo gyvenimą, vėlesni autoriai pažymi, kad šiuolaikinė įkalinimo patirtis nebegali būti visiškai paaiškinama vien penkių klasikinių netekčių schema. B. Crewe (2011), grįždamas prie kalinimo skausmų koncepcijos, teigia, kad modernios baudžiamosios praktikos sukuria naujas naštas ir frustracijas, kurios skiriasi tiek savo kilmę, tiek pobūdžiu, tiek poveikiu nuteistiesiems. Crewe teigimu, šiuolaikiniame kalėjime skausmas nebūtinai reiškiasi per atvirą fizinę prievartą ar griežtą kasdienybės suvaržymą. Jis vis dažniau veikia per neapibrėžtumą, psichologinį vertinimą, nuolatinį savęs stebėjimą ir priklausomybę nuo institucinių sprendimų. Todėl autorius

siūlo papildomą konceptualų žodyną – įkalinimo „gyli“ (angl. *depth*), „svorį“ (angl. *weight*) ir „ankštumą“ arba „suspaustumą“ (angl. *tightness*). Visgi lyties aspektas čia tampa itin reikšmingas. Crewe, Hulley ir Wright (2017) rodo, kad moterims ypač skausmingas yra ryšių su šeimos nariais, ypač vaikais, praradimas, autonomijos ir kontrolės ribojimas, privatumo stoka bei sunkumai pasitikėti kitais. Autoriai pažymi, kad moterys, palyginti su vyrais, žymiai stipriau išgyveno savivertės praradimą ir suicidines mintis. Joms taip pat sunkiau sekėsi prisitaikyti prie privatumo stokos, taisyklių laikymosi naštos, silpstančių ryšių su artimaisiais, nepasitikėjimo aplinkiniais kalėjime ir gyvenimo kontrolės netekimo. Nuteistos moterys pažymėdavo, kad jų pasitikėjimas buvo pažeistas dar iki įkalinimo – šeimos narių, partnerių, institucijų ar kitų autoritetų. Dėl to kalėjime pasitikėjimas kitomis nuteistosiomis ir darbuotojais tampa ne savaime suprantama santykių prielaida, bet sunkiai kuriamu, nuolat tikrinamu ir lengvai pažeidžiamu ryšiu.

Šią analizę papildė Ievins ir Crewe (2015) moralinės bendruomenės samprata. Autoriai, remdamiesi Sykes'u, pabrėžia, kad įkalinimas reiškia ne tik fizinę, bet ir moralinę atskirtį: nuteistasis praranda visaverčio ir patikimo visuomenės nario statusą. Todėl horizontalūs santykiai su kitais nuteistaisiais gali tapti būdu bent iš dalies sušvelninti šį moralinį pažeminimą ir susigrąžinti pripažinimo jausmą. Tačiau tokia bendruomenė yra prieštaringa: nors ji gali būti grindžiama bendrumu, palaikymu ir siekiu nevertinti žmogaus vien pagal jo nusikaltimą, ją nuolat riboja pačių nuteistųjų tarpusavio nepasitikėjimas, reputacijos svarba ir moraliniai vertinimai.

Kaip pažymi klasikiniai moterų kalėjimų tyrimai (Ward ir Kassebaum, 1965), vyrų ir moterų deprivacija kalėjimuose skiriasi, o šis skirtumas glaudžiai susijęs su vyrų ir moterų statuso visuomenėje skirtumais: vyrų socialinis statusas grindžiamas užimtumu ir profesine karjera, o moters statusas kuriamas šeimos sferoje, dalyvaujant palaikančiuose, emociniuose santykiuose. Būtent šių vertybių priverstinis atsisakymas patekus į kalėjimą ir nulemia skirtingą vyrų ir moterų kalėjimo socialinį gyvenimą bei tarpusavio bendravimą. Visgi Hartnagel ir Gillan (1980) pažymėjo, kad deprivacijos modelio veiksniai daugiausia paaiškina vyrų kalėjimą, o importavimo modelis geriau atspindi moterų kalėjimo subkultūros išraiškas.

Šiame kontekste tikslinga išskirti ir subkultūros egzistavimą kalėjimuose, kuris neišvengiamai formuoja nuteistųjų tarpusavio sąveiką. Nors atlikti tyrimai neatskleidė nuteistų moterų prisirišimo prie „kalinių kodekso“, tačiau

panašūs tuometiniai moterų tyrimai leido daryti išvadą, kad laisvės atėmimo bausmę atliekančios moterys labiau orientuojasi į santykių kūrimą. Pagrindiniai šių santykių modeliai, remiantis to meto autorių išvadomis, buvo homoseksualios partnerystės ir vadinamosios pseudošeimos (Giallombardo, 1966; Heffernan, 1972; Owen, 1998; Ward, Kassebaum, 1965). Vieną iš pseudošeimos modelių pristatė Giallombardo (1966), kuri teigė, kad tokių struktūrų atsiranda dėl to, jog moterys turi tik kelis tapatybę formuojančius vaidmenis, ir kalinimo sąlygomis jos stengiasi juos atkurti. Vėlesniuose darbuose homoseksualių partnerysčių ir pseudošeimų svarba iš esmės patvirtinama, tačiau kartu pažymima, kad moterų kalėjime taip pat gali egzistuoti ir „kalinių kodeksas“ – vyresnio amžiaus moterys jaunesnes merginas „priglaudžia po savo sparnu“, taip užtikrindamos joms paramą ir saugumą, nors pačios pripažįsta, kad ši norma palengva silpsta, nes jaunesnė karta vis rečiau kreipiasi patarimo ir globos (Owen, 1998). Pseudošeimos traktuojamos kaip įkalinimo sukulto streso sąlygotos grupės, kuriose asmenys prisiima šeimos vaidmenis – „motinos“, „tėvo“, „sesers“; moterys jungiasi į tokias grupes siekdamos pakeisti šeimą už kalėjimo ribų, jausti priėmimą, mažinti vienišumą ir dalintis problemomis (Zaitzow et al., 2003). Visgi moterys nepradeda kurti pseudošeimų iš karto patekusios į kalėjimą. Pradžioje jos linksta burtis pagal rasinę ar geografinę priklausomybę, o tik prisitaikiusios prie kalėjimo kultūros ilgainiui pradeda formuoti šeimas, kuriose vyresnės ir „moteriškesnės“ moterys atlieka motinų, o vyresnės ir „vyriškesnės“ – vyrų vaidmenis (Kolb, Palys, 2018).

Vis dėlto kiti empiriniai tyrimai rodo, kad šis klasikinis moterų kalėjimo vaizdinys palaipsniui kinta. Greer (2000) nustatė, kad tarpasmeninę aplinką šioje įstaigoje geriausiai apibūdina manipuliacija ir nepasitikėjimas – dauguma tyrimo respondenčių savanoriškai save apibūdino kaip „vienišes“ (angl. *loners*), o vietoje „draugų“ kalbėjo apie „pažįstamas“ (angl. *associates*), siekdamos atsiriboti nuo giluminių ryšių. Autorės tyrimas leido peržiūrėti Giallombardo (1966) ir Ward bei Kassebaum (1965) darbų prielaidas apie seksualinių santykių motyvus. Nors dauguma nuteistųjų moterų patvirtino, kad seksualiniai santykiai kalėjime yra paplitę, pagrindiniu motyvu jos įvardijo ne intymumo ar „šeimos substituto“ poreikį, o ekonominę manipuliaciją – vadinamąją „*canteen whoring*“ reiškinį, kai mažiau pasiturinčios moterys užmezga santykius su tomis, kurios turi daugiau pinigų savo sąskaitoje (Greer, 2000). Dar reikšmingesnė išvada yra ta, kad Greer (2000) tirtame kalėjime pseudošeimos praktiškai neegzistavo: nors kai kurios moterys kreipdavosi į vyresnes

nuteistasias „mama“ ar „močiutė“, tai buvo veikiau pagarbios, pavienės kreipinio formos, o ne struktūruoti giminystės tinklai, kuriuos aprašė klasikiniai tyrimai. Autorė siūlo kelis galimus šio pokyčio paaiškinimus: pasikeitusią fizinę kalėjimų aplinką (bendrabučio tipo patalpos vietoj „kotedžų“), masinio įkalinimo erą, importuotas platesnės visuomenės individualistines kultūros nuostatas ir rehabilitacijos ideologijos nykimą. Šias įžvalgas patvirtina ir Kruttschnitt bei Gartner (2005) tyrimas, atskleidęs, kad šiuolaikinės įkalinotos moterys perima atsakomybę už savo „reabilitaciją“ individualiai, o santykių tinklas įgauna mažesnę svarbą. Nors emociniai ir seksualiniai santykiai yra pažymimi kaip svarbi moterų kalėjimo dalis, naujesni tyrimai linkę ekonominę manipuliaciją laikyti pagrindine šių santykių formavimosi priežastimi, o ne norą atkurti intymius ryšius, kuriuos moterys turėjo iki įkalinimo (Greer, 2000; West-Smith, Pogrebin, 2019). Pogrebin ir Dodge (2001) aprašė naujų nuteistųjų socializacijos procesą: jos turi greitai įgyti „kalinės asmenybės“, kuri neparodo pažeidžiamumo, yra pasiryžusi kovoti ir nepasitiki kalėjimo pareigūnais, todėl negali jiems pranešti apie problemas su kitomis nuteistosiomis. Kaip ir vyrų kalėjime, moterų aplinkoje galioja neskundimo taisyklė, tačiau moterų atveju už skundimąsi pareigūnams gali grėsti tokios sankcijos kaip atstūmimas ar smurtas (Pollock, 1997). Šių nerašytų taisyklių pažeidimas dažnai baigiasi greitai kitų kalinių atsaku – baudimu, užpuolimais, kuriems kalėjimo pareigūnai negali užkirsti kelio (Pogrebin, Dodge, 2001). Šias įžvalgas papildo ir Tereškinas (2025), kuris nustatė, kad Panevėžio kalėjime dominuoja emocinis susilaikymas ir „emocinė klaustrofobija“ – baimė būti paveiktam atvirai reiškiamų emocijų, o pažeidžiamumo slėpimas tampa kasdiene išgyvenimo norma. Toks emocinis modelis formuojasi ne dėl lyties, o dėl pačių institucinių kalėjimo sąlygų, kuriose nepasitikėjimas ir manipuliacijų baimė riboja artimų santykių galimybes.

Taigi matoma, kad nuteistųjų moterų tarpasmeniniai santykiai yra daugiasluoksnis reiškinys, kuriame persipina skirtingos aiškinimo ašys – nuo Bourdieu *habitus* ir kapitalo sampratos, pereinant per Sykeso ir Crewe kalinimo skausmų koncepcijas bei moterų įkalinimo specifiškumą, kur nepasitikėjimas ir tarpusavio santykiai įgauna kitą atspalvį. Toks daugiasluoksnis žvilgsnis leidžia toliau analizuoti Panevėžio kalėjimo empirinę medžiagą ne kaip atskirus paramos arba konflikto epizodus, o kaip vieną, prieštaringą kasdienę socialinę tvarką.

Metodologinės prieigos

Šio straipsnio pagrindas yra empiriniai duomenys, surinkti rengiant autorės magistro darbą. Empirinis tyrimas buvo orientuotas į kasdienių nuteistųjų moterų tarpusavio santykių, neformalios galios formų ir paramos bei išgyvenimo strategijų analizę Panevėžio kalėjime – vienintelėje Lietuvos įkalinimo įstaigoje, kurioje laisvės atėmimo bausmę atlieka moterys. Siekiant ištirti šių santykių pobūdį, jų raišką kasdienėje praktikoje bei jų sąsajas su moterų kalėjimo institucine specifika, tyrimo pagrindu pasirinkta kokybinio tyrimo prieiga.

Kokybinė prieiga laikoma tinkamiausia analizuojant uždarų institucijų socialinį gyvenimą, organizacinę kultūrą bei kasdienių sąveikų simbolines reikšmes (Beyens et al., 2015). Tyrimo metu analizuoti dviejų skirtingų šaltinių duomenys. Pirma, autorės atlikto etnografinio stebėjimo ir neformalių pokalbių Panevėžio kalėjime medžiaga. Stebėjimas vyko 2025 m. rugsėjo mėn., kasdien praleidžiant kalėjime po 8–10 valandų ir apsiribojant pagrindiniu kalėjimo pastatu P. Puzino g. – 1-uoju ir 2-uoju korpusais bei izoliavimo ir drausmės grupės dalimi. Pusiaukelės namai ir motinos bei vaiko namai į stebėjimo lauką neįtraukti, atsižvelgiant į skirtingą šių padalinių kasdienybės pobūdį. Stebėjimo metu autorė laikėsi nedalyvaujančio stebėtojo pozicijos ir prisistatė kaip studentė, nors tyrimo metu dirbo Lietuvos kalėjimų tarnyboje – tokiu pasirinkimu siekta sumažinti galimą galios disbalansą tyrėjos ir tyrimo dalyvių santykyje. Pokalbių dalyvės ir dalyviai buvo atrenkami pagal tyrimo eigą, tarp jų buvo ir nuteistosios, ir kalėjimo darbuotojai. Pokalbiai garso įrašymo priemonėmis nebuvo įrašomi – jų turinys perkeltas į lauko užrašus iškart po susitikimų, taip siekiant išlaikyti natūralų bendravimo kontekstą ir sumažinti įtampą.

Antra, analizuoti 27 pusiau struktūruoti interviu su Panevėžio kalėjimo nuteistosiomis ir darbuotojais, surinkti Lietuvos kalėjimų tarnybos Gyvenimo kokybės kalėjime tyrimo (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2025) metu, kuriame kaip tyrėja dalyvavo ir autorė. Dalyvių atranka buvo tikslinė: į tyrimą įtrauktos nuteistosios, atliekančios bausmę ilgiau nei šešis mėnesius, ir darbuotojai, įstaigoje dirbantys ilgiau nei pusę metų. Toks kriterijus leido užtikrinti, kad informantai būtų pakankamai susipažinę su kasdieniu kalėjimo gyvenimu, tarpusavio santykiais ir įstaigai būdingomis problemomis. Interviu vyko Panevėžio kalėjimo patalpose, kur buvo įrašyti ir vėliau transkribuoti. Pusiau

struktūruoto interviu formatas leido derinti iš anksto numatytas temas – kalinimo sąlygas, tarpusavio santykius, santykius su darbuotojais, darbo ir užimtumo sąlygas, psichologinę savijautą – su lankstesniu reagavimu į informantų išryškinamus aspektus, kurie tampa svarbūs analizuojant kasdienės sąveikos modelius.

Šių dviejų duomenų šaltinių derinys užtikrino duomenų trianguliaciją: etnografinio stebėjimo metu užfiksuotos kasdienės praktikos ir simbolinės sąveikos buvo papildytos sistemingesne interviu medžiaga, leidžiančia rekonstruoti tiriamų reiškinių raišką platesniame kontekste. Analizei taikyta kokybinė teminė turinio analizė, atlikta naudojant MAXQDA programinę įrangą. Analizės procesas apėmė pirminį medžiagos skaitymą ir atvirąjį kodavimą, kodų ir subkodų medžio formavimą bei pagrindinių temų išskyrimą. Kodų medis buvo konstruojamas remiantis tiek iš anksto numatytomis kategorijomis, tiek išryškėjančiomis temomis, atsižvelgiant į informantų patirčių modelius ir akcentus.

Tyrimo metu laikytasi informuoto sutikimo, savanoriškumo, konfidencialumo ir žalos vengimo principų. Visi dalyvių vardai pakeisti pseudonimais, pateikiamuose tyrimo rezultatuose vengiama detalių, galinčių padėti identifikuoti konkrečius asmenis. Pagrindiniai tyrimo ribotumai: tyrimas apsiribojo viena įstaiga, todėl rezultatai neatspindi visų galimų moterų kalinimo Lietuvoje patirčių; etnografinio stebėjimo trukmė buvo ribota (viena savaitė), todėl ilgalaikės tarpusavio santykių dinamikos analizė lieka už šio darbo apimties. Autorės darbas Lietuvos kalėjimų tarnyboje suteikė lengvesnę prieigą prie tyrimo lauko, tačiau galėjo daryti įtaką ir rezultatų interpretacijai; šis ribotumas mažintas nuolatine refleksija lauko užrašuose ir aiškiu vaidmens atskyrimu tyrimo lauke.

„Sienos turi ausis“ – kaip nepasitikėjimas tampa bendra kalėjimo taisykle

Pagrindinė taisyklė, struktūruojanti nuteistųjų moterų tarpusavio santykius Panevėžio kalėjime, yra nepasitikėjimas. Ši nuostata pasireiškia ne kaip individuali strategija, o kaip bendra, kolektyviai palaikoma kasdienio bendravimo norma, kuri reguliuoja, kas, kam, ką ir koku būdu gali pasakyti. Tyrimo dalyvės akcentavo, kad pasitikėti galima nebent vienu ar dviem artimesniais žmonėmis, ir tai – tik po ilgesnio pažinties periodo:

„Ne, ne, tikrai ne, jau šitoj vietoj to pasitikėjimo... vis tiek išvers į kitą pusę ir ras. Vienas, du žmonės gali būt, bet ir tai tu jų nepažinsi iš karto, tik per laiką, jeigu ilgiau būsi“ (N1).

Su platesniu nuteistųjų ratu dažniausiai apsiribojama bendrais, paviršiniais pokalbiais, o vidiniai išgyvenimai, problemos ir emocijos laikomi savyje. Tokį atsargumą lemia baimė, kad pasidalinta informacija bus paskleista, panaudota manipuliacijai ar taps patyčių objektu: *„Jeigu tu kažkam kažką atviriau pasipašakojai, tai pirmai pasitaikysiai progai tave suvalgyt“ (N5).*

Nuteistosios ne kartą pabrėžė principą „sienos turi ausis“ – bet kokia asmeninė informacija gali tapti spaudimo ar galios įrankiu. Šis principas peržengia tarpusavio santykių lauką ir reiškiasi kasdienėse erdvinėse praktikose: kai kurios nuteistosios eina ne į išpažinties klausyklą, o tariasi su kunigu lauke; kitos pasirenka tylą bendrose patalpose.

Nepasitikėjimas yra ne tik žodinis, bet ir kūniškas, ir erdvinis. Stebėjimo metu neretai teko fiksuoti situacijas, kai nuteistosios pokalbio metu su pareigūnais (pavyzdžiui, kalbant apie lygtinio paleidimo klausimus) nutildavo, kai pro jas praeidavo kita nuteistoji. Tarpasmeninė sąveika tampa nuolatinio monitoringo praktika: kas šalia, kas girdi, kas gali informaciją perduoti kitoms nuteistosioms. Šis kasdienis atsargumas neturi pabaigos – net visiškas atsiribojimas, kurį dalis moterų renka kaip strategiją, nebūtinai garantuoja saugumą, nes, kaip pasakojo informantės, „randama informacija ar būdai, kaip asmeniui pakenkti“.

Reikšminga tai, kad nepasitikėjimas kai kada įgyja konkrečias materialines formas. Viena informantė pasakojo, kad, sužinojusios apie jos finansinę padėtį ir artimą ryšį su vaikinu laisvėje, kitos nuteistosios gavo to vaikino telefono numerį, prašė pervesti pinigų, grasino ir bandė sudrumsti jų santykius. Tokios istorijos atskleidžia, kad asmeninė informacija, tokia kaip romantiniai santykiai, šeima, sveikata ar pajamos, nėra privati, tai yra potencialus mainų ir spaudimo objektas. Todėl nepasitikėjimas funkcionuoja ne tik kaip emocinė nuostata, bet ir kaip racionalus kasdienio elgesio orientyras, leidžiantis sumažinti tikimybę tapti manipuliacijos taikiniu.

Tyrime dalyvavę darbuotojai šitokią nuteistųjų laikyseną neretai aiškino lyties kategorijomis, akcentuodami moterų emocingumą ir polinkį manipuliuoti:

„Pas moteris labiau, jos tokios gal ir į tuos pareigūnus, jos dažniau kažkaip eina, bando per tas emocijas, per manipuliavimą, iki kol kažkaip, sakykim, bandydamos

paslaugos kažkokios paprašyti, arba paprašyti to, kas jai, sakykim, nepriklauso pagal grafiką, bet jinai bando prašyti“ (D7).

„Pastoviai, sakau, su moterim reikia labai laviruot. O su vyrais, ką žinau, aišku, yra visokių vyrų, bet galvoju, gal paprasčiau su vyrais“ (D5).

Tačiau tokie apibūdinimai patys savaime nėra neutralūs – jie atspindi platesnius lyčių stereotipus, pagal kuriuos moterų elgesys aiškinamas per emocijas, o ne per institucines kalėjimo sąlygas. Šio straipsnio teorinių prielaidų požiūriu nepasitikėjimas geriau suprantamas ne kaip individuali ar lyties savybė, o kaip kolektyvinis adaptacijos mechanizmas.

Pinigai, hierarchija ir atskirtis: neformalios galios kasdienės formos

Antroji nuteistųjų tarpasmeninių santykių ašis Panevėžio kalėjime yra neformalios galios pasiskirstymas. Nors tyrimo metu nebuvo užfiksuota klasikinė hierarchinė kastų struktūra, kuri Lietuvos vyrų kalėjimuose aprašoma kaip neformalios subkultūros pagrindas (Petkevičiūtė, 2010; Sakalauskas et al., 2020), tarpasmeninėje sąveikoje aiškiai išryškėjo galios skirtumai, kurių šaltinis dažniausiai yra ne kriminalinė reputacija ar fizinė jėga, o materialiniai ištekliai, asmeninės savybės ir gebėjimas manipuliuoti.

Centrinę galios vietą Panevėžio kalėjime užima pinigai. Tiek nuteistosios, tiek darbuotojai pažymėjo, kad finansinė padėtis tiesiogiai veikia nuteistosios poziciją kasdienėje socialinėje struktūroje:

„Nuteistosios tampa vadovais, kai turi daugiau pinigų, iš išorės gauna paramą, kai gali sau leisti daugiau kažko įsigyti. Jos tam tikru metu būna autoritetas. Kai baigiasi finansavimas, tai autoritetas gali keistis“ (D2).

Galia šiuo atveju yra ne stabilus statusas, o situacinis, mainų logikos palaikomas ištekliai – kol nuteistoji disponuoja pinigais, aplink ją telkiasi kitos moterys, ji gali tikėtis paslaugų, geresnio ir malonesnio bendravimo iš kitų asmenų ir net susilpnėjusios stigmos už nusikaltimo pobūdį. Šis stebėjimas atitinka Vaičiūnienės ir Tereškino (2017) bei Petkevičiūtės (2010) pastebėjimus, kad šiuolaikiniame Lietuvos kalėjimų kontekste finansiniai ištekliai vis labiau koreguoja tradicines neformalios hierarchijos struktūras.

Pinigų galia reiškiasi per dvi kasdienes praktikas. Pirmą, per mažus paslaugų mainus: nuteistoji, turinti mažiau lėšų, atlieka tam tikras paslaugas – nuperka tabako, kavos, higienos priemonių kitai nuteistajai, kuri už tai jai atsiųgina kitomis prekėmis ar paslaugomis. Iš pirmo žvilgsnio šie mainai atrodo savanoriški ar atnešantys abipusę naudą, bet jie struktūruoja priklausomybės santykius, kuriuose viena pusė nuolat yra prašoma, o kita – prašanti. Antra, per „ramybės pirkimo“ praktiką: nuteistosios, turinčioms daugiau išteklių, kitos gali daryti spaudimą nupirkti tam tikrų prekių, taip „nusiperkant“ nepriekabiavimą. Vienas darbuotojas pasakojo situaciją, kai nuteistoji atsisakė tokios praktikos:

„Tai vat, nes ji atsisakė mokėti už ramybę. Ta prasme, ji pradžioj už kažką ten padėjo, kažką ten nupirko ir panašiai, o dabar sako „kodėl aš turiu tą daryti?“ Atsirado grasinimai: tu nemiegosi, tu man turi tą atiduoti, jeigu to nepadarysi, aš tau sugadinsiu reikalą, ir t. t.“ (D15).

Galia reiškiasi ne tik per ekonomiką, bet ir per dominavimo praktikas. Stebėjimo metu išsiskyrė viena nuteistoji, pasižymėjusi aktyviu kitų reguliavimu: ji koordinavo, kurios nuteistosios kalbės su tyrėja, nutildydavo pokalbio dalyvius, inicijavo veiksmus sprendžiant grupės problemas ir atvirai kalbėjo apie savo gebėjimą manipuliuoti kitomis. Jos dominavimas pasireiškė ir kūno kalba – pasitikėjimu, dažnu kitų pertraukinėjimu, aktyviu erdvės užėmimu. Priešingoje pusėje matėsi nuteistosios, kurių elgesys buvo pasyvus ir klusnus: viena moteris, kiekvieną kartą praeinant kitoms, atsistodavo į šoną ir nuleisdavo galvą. Toks neformalios galios pasiskirstymas pokalbiuose buvo aprašomas konkrečiomis sąvokomis:

„Dabar aukšte yra viena, kur vadina save pagrindine, ji visus labai šokdina, nurodinėja, mergaitės bijo net pasisakyti, ji vadovauja viskam, sako, kaip kas turi būti, bet niekas nieko nedaro“ (N5).

Dar viena galios išraiška yra socialinis atstūmimas. Nors tyrimo metu nebuvo užfiksuota griežtai struktūruoto „kalinių kodekso“, tam tikri elgesio modeliai ar tapatybės bruožai aiškiai tampa atstūmimo pagrindu. Kaip netoleruojamas elgesys buvo išskirtas skundimasis ir vagystės, atitinkamai tokias nuteistasias vadinant „ožkomis“ ir „žiurkėmis“, o vagystę darančios nuteistosios kartais sulaukia neformalių fizinių sankcijų. Viena informantė pasakojo, kad po ilgalaikių maisto dingimų išaiškėjusi kaltininkė „vaikščiojo su skaudančiais

šonkauliais“ (lauko užrašai). Atskira atstūmimo kategorija pasireiškia per nuteistųjų, atliekančių bausmę už nusikaltimus prieš vaikus, ypač už savo vaiko nužudymą, pasmerkimą:

„Tos pačios, argi mes iš čia iškėlėm nuteistąją, kuriai neleido auginti vaiko ir kuri padariusi nusikaltimą prieš vaikus, čia jau pagal tas panetkės visas kalėjimo moterų, jeigu tu esi teista prieš bet kažkokį ten nusikaltimą prieš vaikus, nu tai tau tikrai bus blogai“ (D8).

Reikšminga, kad atstūmimo praktikos nėra taikomos nuosekliai. Jas modifikuoja pinigai ir socialinis „užnugaris“. Tas pats darbuotojas atskleidė, kad

„kai į kalėjimą patenka nuteistosios, kurios nužudė savo vaikus, tai jos yra labai nemėgstamos. Bet jei nuteistoji ištektų už nuteistojo, kuris turi aukštą statusą kitame [vyrų] kalėjime, tai ji tampa gera, viskas su ja gerai“ (D2).

Tai atskleidžia svarbų principą: neformalios sankcijos Panevėžio kalėjime yra ne kategorinės, o situacinės, derantis nuteistosios disponuojamiems ekonominiams, socialiniams ir simboliniams ištekliams. Toks neformalios galios veikimas atitinka šiuolaikinę tendenciją moterų kalėjime, kurią identifikavo Greer (2000) ir Crewe, Hulley, Wright (2017), kur moterų kalėjime svarbią vietą užima individualizuoti, ekonomiškai motyvuoti ir nuolat persiderantys galios santykiai.

Parama ir artumas: laikinos draugystės ir romantiniai santykiai

Trečioji tarpasmeninių santykių ašis Panevėžio kalėjime yra paramos, artumo ir globos praktikos. Nors nepasitikėjimas yra dominuojanti bendravimo norma, o galios skirtumai struktūruoja kasdienę sąveiką, tarpasmeniniai santykiai šiame kalėjime neapsiriboja šiomis dviem ašimis – juose taip pat veikia paramos, intymumo ir laikinų santykių praktikų logika. Šios praktikos nors ir yra priešingos pirmoms dviem ašims, bet jų nepaneigia. Greičiau šie santykiai veikia kartu su nepasitikėjimu ir galia, dažnai persidengdami ir veikdami vienas kitą.

Pirmoji artumo forma – vienas ar du artimi pasitikėjimo ryšiai, kuriuos beveik kiekviena tyrimo dalyvė įvardydavo turinti. Net ir akcentuodamos bendrą

nepasitikėjimą, nuteistosios dažniausiai turėjo bent vieną asmenį, su kuriuo galėdavo pasidalinti vidiniais išgyvenimais:

„Tas toks bendravimas... pas mus dabar gerai, ramu. Ačiū Dievui. Viskas yra gerai, visos tvarkomės po biški, taip viena kitą prižiūrėdamos, padėdamos kažką. Man patinka toks, ir turėtų būt ta tokia vienybė, nes mes visos čia“ (N4).

Šis iš pradžių matomas kaip prieštaravimas – nepasitikėjimo deklaravimas, bet vienu metu vieno ar dviejų artimų ryšių palaikymas – yra ne nenuoseklumas, o kasdienė tarpasmeninių santykių logika. Artumas šiuo atveju yra siaurai sufokusuotas ir sąmoningai ribotas, ne plečiamas į platesnį tinklą. Šis pastebėjimas atitinka Greer (2000) tyrimo išvadas, kad šiuolaikinėje moterų kalėjimo aplinkoje dominuoja ne ekstensyvūs pseudošeimų tinklai, o riboti, dvejojpo pobūdžio ryšiai – viena vertus, „vienišės“ tapatybės akcentavimas, kita vertus, vienas ar du artimi „pažįstami“.

Antroji artumo forma – romantiniai santykiai tarp moterų. Tyrimo metu išryškėjo, kad tokie santykiai dažniausiai apsiriboja įkalinimo laikotarpiu ir turi dvi persipynusias dimensijas. Iš vienos pusės, jie teikia emocinę paramą ir artumo jausmą sąlygomis, kur intymumas yra struktūriškai apribotas. Iš kitos pusės, jie neretai turi ekonominę dimensiją: viena moteris, turinti daugiau finansinių išteklių, palaiko kitą, mažiau pasiturinčią. Šis modelis iš dalies atitinka Greer (2000) aprašytą „canteen whoring“ reiškinį, kurio šėšėliuose esama poros vaidmenų pasidalijimo. Stebėjimo ir interviu metu išryškėjo, kad kai kurie tokie santykiai atkuria poros modelius, atitinkančius stereotipinį šeimos modelį, t. y. viena moteris prisiima tradiciškai „vyrišku“ laikomą vaidmenį (dirba, finansuoja), kita – „moterišką“ (rūpinasi buitimi, gamina maistą). Šie santykiai apibūdinami savitomis sąvokomis – „palavinkos“, „kartu valgo“. Vieno pasakojimo metu darbuotoja atskleidė, kad dvi moterys buvo užmezgusios ryšį ankstesnio įkalinimo metu, viena išėjo į laisvę, susituokė ir susilaukė vaiko, o po pakartotinio įkalinimo grįžo prie tos pačios partnerės. Šis pavyzdys rodo, kad romantiniai santykiai Panevėžio kalėjime nėra vien situaciniai – jie gali būti pakartotinai atnaujinami kaip įkalinimo laikotarpiui būdinga prisitaikymo forma.

Trečioji forma – vyresnių nuteistųjų globos praktikos jaunesniųjų atžvilgiu. Stebėjimo metu bausmę atliko jauna nuteistoji, kurią nuolat lydėjo ir prižiūrėjo viena vyresnė moteris – padėdavo nešti knygas, paskolindavo šiltą striukę užsiėmimų metu. Ilgametę patirtį turinčios darbuotojos pasakojo, kad tokios

„priglobimo“ praktikos yra ne pavienis atvejis. Jaunos ir naujai atvykusios nuteistosios neretai patenka po vyresnės moters „sparnu“, kuri iš dalies perima motinos vaidmenį. Šios praktikos turi dvejopą prigimtį. Iš vienos pusės, jos teikia saugumą ir emocinį palaikymą sudėtingu adaptacijos periodu. Iš kitos pusės, jos kuria priklausomybės santykius ir gali tapti neformalios kontrolės forma – globojanti moteris ne tik padeda, bet ir reguliuoja, su kuo jaunesnė kalba, ką daro, kaip elgiasi. Tai sąsajos su Owen (1998) ankstesniais pastebėjimais, kad „globos“ praktikos moterų kalėjime niekada nėra grynai paramos formos – jos visada turi ir reguliavimo, ir įgaliojimo dimensiją.

Galiausiai svarbu pažymėti, kad parama ir artumas Panevėžio kalėjime dažniausiai egzistuoja kartu su nepasitikėjimu ir galios skirtumais. Tas pats ryšys, kuris vienu momentu teikia emocinę paramą, kitu momentu gali tapti spaudimo, mainų ar net manipuliacijos lauku. Romantiniai santykiai gali būti vienu metu intymūs ir ekonomiškai motyvuoti. Vyresnės moters globa gali būti vienu metu rūpestinga ir kontroliuojanti. Vienas iš dviejų artimų pasitikėjimo ryšių gali būti trumpalaikis, ir jų pasibaigimas neretai būna ne neutralus – tai, kuo buvo pasidalinta, gali tapti vėliau dalinamosios informacijos dalimi. Toks paramos formų prieštaravimas yra ne išimtis, o moterų kalėjimo socialinio gyvenimo struktūrinė savybė. Ją galima suprasti tik tada, kai paramą, galią ir nepasitikėjimą analizuojame ne kaip atskiras, o kaip viena su kita persipynusias kasdienės sąveikos ašis.

Išvados

Šio straipsnio tikslas buvo išanalizuoti, kaip Panevėžio kalėjime nuteistosios kasdien konstruoja tarpusavio santykius ir kaip juose persipina paramos bei nepasitikėjimo elementai. Etnografinio stebėjimo ir 27 pusiau struktūruotų interviu medžiaga leido išskirti tris atskiras, bet kasdienėje praktikoje susijusias ašis – nepasitikėjimą kaip kolektyvinę normą, neformalios galios pasiskirstymą ir paramos bei artumo praktikas. Pažymėtina, kad šios trys ašys neveikia kaip atskiros tarpasmeninių santykių „sritys“. Tas pats ryšys vienu metu gali tarnauti emocinei paramai, kitu – ekonominei manipuliacijai, o trečiu – tapti baudimo už pasitikėjimo pažeidimą įrankiu. Būtent toks santykių daugiasluoksniškumas geriausiai iliustruoja moterų kalėjimo socialinį gyvenimą Panevėžio kalėjime.

Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad klasikiniai moterų kalėjimo modeliai Panevėžyje veikia tik iš dalies ir transformuota forma. Giallombardo (1966)

ir Ward bei Kassebaum (1965) aprašytos pseudošeimos čia neegzistuoja kaip struktūruoti giminystės tinklai, bet esama jų užuomazgų kaip pavienių formų. Greer (2000) išskirtas perėjimas nuo „draugysčių“ prie „pažįstamų“, nuo struktūruotų šeimų prie „vienišių“ tapatybės šiame tyrime patvirtinamas tik iš dalies, tačiau su esminiu išskirtinumu. Panevėžyje šis perėjimas vyksta ne JAV masinio įkalinimo, o posovietinio kalėjimo kontekste, kur kolektyvinis kalinimas, kaip jį konceptualizavo Piacentini ir Slade (2015), tebėra dominuojanti erdvinė ir socialinė forma. Tai tampa svarbia įžvalga: nors moterų santykių individualizacija atitinka platesnę vakarietišką tendenciją, ji vyksta institucinėje aplinkoje, kuri pati savaime priverstinai kolektyvi. Iš čia kyla įtampa – moterys gyvena nuolat kontaktuodamos, bet santykius kuria pagal individualistinę, ekonomine logika grįstą sistemą. Būtent ši priešprieša tarp priverstinio kolektyviškumo ir individualizuotos santykių logikos galimai ir yra struktūrinė nepasitikėjimo priežastis – ne moterų charakteris, ne „lyties prigimtis“, o sistemos ištaka.

Pažymėtina ir tai, kad neformalios galios pasiskirstymas Panevėžyje reikalauja iš naujo peržiūrėti, ką šiandien moterų kalėjimuose reiškia subkultūra. Klasikinė Lietuvos vyrų kalėjimų hierarchija, kurią aprašė Petkevičiūtė (Vaičiūnienė) (2010), Vaičiūnienė, Tereškinas (2017) bei Sakalauskas ir kt. (2020), čia neegzistuoja, bet jos pamatinė logika – kad neformali galia struktūruoja kasdienybę ne mažiau nei institucinė tvarka – išlieka. Šiuo atveju keičiasi šios neformalios galios šaltiniai: vietoj kriminalinės reputacijos ir fizinės jėgos – pinigai, gebėjimas manipuluoti ir turimas „užnugaris“. Šis pokytis sutampa su Vaičiūnienės ir Tereškino (2017) pastebėjimu, kad šiuolaikiniame Lietuvos kalėjimų kontekste finansiniai ištekliai vis labiau koreguoja tradicines neformalios hierarchijos struktūras. Vis dėlto Panevėžio atvejis leidžia žengti dar vieną žingsnį: čia pinigai funkcionuoja ne tik kaip naujas galios šaltinis, bet ir kaip moralinio vertinimo modifikatorius – nuteistoji, kuri kitomis aplinkybėmis būtų buvusi atstumta dėl nusikaltimo pobūdžio, gali „atpirkti“ būdama labiau finansiškai pasiturinti. Tai reiškia, kad Ievins ir Crewe (2015) aprašyta moralinė bendruomenė Panevėžio kalėjime veikia ne kaip stabili tvarka, o kaip persiderama, ekonomiškai paveiki sistema.

Akcentuotina ir tai, kad Ievins ir Crewe (2015) plėtojama horizontalių santykių tarp kalinčiųjų prieiga šiame tyrime įgyja konkrečią, lokalią raišką. Panevėžyje šis horizontalus skausmas pirmiausia pasireiškia ne per fizinę prievartą, o per informacinį pažeidžiamumą. Principas „sienos turi ausis“ yra ne tik atsargumo taisyklė, bet ir kasdienė nuostatos forma, kurioje asmeninė in-

formacija nustoja būti privati ir tampa potencialia mainų valiuta tarp pačių nuteistųjų ir būdu pakenkti kitam.

Crewe, Hulley ir Wright (2017) teiginys, kad moterims kalėjime skausmingiausia yra negebėjimas pasitikėti kitais, šiame tyrime ne tik patvirtinamas, bet ir papildomas. Pasitikėjimo neturėjimas Panevėžyje nėra emocinė būsena, o racionalus kasdienio elgesio orientyras, kuris formuojasi reaguojant į realią patirtį, kad pasidalinta informacija bus panaudota.

Tuo tarpu paramos ir artumo praktikos, vienas ar du artimi ryšiai, romantiniai santykiai, vyresniųjų globa, atskleidžia tai, ką Owen (1998) jau buvo užfiksavusi: moterų kalėjime nėra grynų paramos. Tai, kas teikia emocinį saugumą, vienu metu yra ir priklausomybės santykis, ir kontrolės forma, ir potencialus pažeidžiamumo šaltinis. Tačiau šiame tyrime šios Owen įžvalgos įgyja dar vieną sluoksnį – Panevėžyje paramos ar romantiniai santykiai kai kada imituoja stereotipinį šeimos modelį (viena moteris „dirba ir finansuoja“, kita „rūpinasi buitimi“) būtent tose situacijose, kur šeimos ryšys yra susilpnėjęs. Tai galima sieti su Bourdieu (1977) *habitus* – moterų į kalėjimą atsineša lyties vaidmenų schemas, kurios išlieka aktyvios net ten, kur formalios giminystės struktūros susilpnėja.

Apibendrinant šį tyrimą galima teigti, kad moterų kalėjime Lietuvoje formuojasi savita santykių struktūra, kurioje persipina trys logikos: posovietinio kolektyvinio kalinimo paveldas, individualizuotos ekonominės manipuliacijos tendencija ir tik tarp kalėjimų sienų egzistuojanti šeimos vaidmenų išraiška. Visgi ne viena iš šių logikų atskirai neapibūdina Panevėžio realybės – jos veikia kartu, dažnai prieštaringai, tame pačiame santykyje ir toje pačioje sąveikoje. Būtent dėl to nuteistų moterų tarpasmeninių santykių suvokimas ir dekonstravimas reikalauja papildomo gilumo, kartu žvelgiant ne tik į kalėjimo aplinkos ir skausmų įtaką, bet ir suvokiant šių santykių daugialypiškumą ir specifiškumą.

Literatūra

- Beyens, K., Kennes, P., Snacken, S., Tournel, H. (2015). The craft of doing qualitative research in prisons. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 4(1), 66–78. DOI: <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v4i1.207>
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (p. 241–258). New York: Greenwood.
- Bucerius, S., & Sandberg, S. (2022). Women in prisons. *Crime and justice*, 51(1), 137–186.

- Crewe, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaptation, and social life in an English prison*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780776645049-012>
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & society*, 13(5), 509–529.
- Crewe, B., Hulley, S., & Wright, S. (2017). The gendered pains of life imprisonment. *British Journal of criminology*, 57(6), 1359–1378. DOI: <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>
- Giallombardo, R. (1966). Social roles in a prison for women. *Social Problems*, 13(3), 268–288.
- Greer, K. R. (2000). The changing nature of interpersonal relationships in a women's prison. *The Prison Journal*, 80(4), 442–468. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032885500080004009>
- Hartnagel, T. F., & Gillan, M. E. (1980). Female prisoners and the inmate code. *Pacific Sociological Review*, 23(1), 85–104.
- Heffernan, E. (1972). *Making it in prison: The square, the cool, and the life*. New York: Wiley-Interscience.
- Ievins, A., & Crewe, B. (2015). 'Nobody's better than you, nobody's worse than you': Moral community among prisoners convicted of sexual offences. *Punishment & Society*, 17(4), 482–501. DOI: <https://doi.org/10.1177/1462474515603803>
- Irwin, J., Cressey, D. R. (1962). Thieves, convicts and the inmate culture. *Soc. Probs.*, 10, 142.
- Kolb, A., & Palys, T. (2018). Playing the part: Pseudo-families, wives, and the politics of relationships in women's prisons in California. *The Prison Journal*, 98(6), 678–699. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032885518811809>
- Kreager, D. A., Schaefer, D. R., Bouchard, M., Haynie, D. L., Wakefield, S., Young, J., & Zajac, G. (2016). Toward a criminology of inmate networks. *Justice Quarterly*, 33(6), 1000–1028. DOI: <https://doi.org/10.1080/07418825.2015.1016090>
- Kruttschnitt, C., & Gartner, R. (2005). *Marking time in the golden state: Women's imprisonment in California*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511614033>
- Liebling, A. (2011). Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain. *Punishment & Society*, 13(5), 530–550. DOI: <https://doi.org/10.1177/1462474511422159>
- Liebling, A., & Arnold, H. (2012). Social relationships between prisoners in a maximum security prison: Violence, faith, and the declining nature of trust. *Journal of Criminal Justice*, 40(5), 413–424. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2012.06.003>
- Lietuvos kalėjimų tarnyba (2025). *Gyvenimo kokybės Panevėžio kalėjime tyrimo 2025 metais baigiamoji ataskaita*. Vilnius: Lietuvos kalėjimų tarnyba.
- Owen, B. A. (1998). *In the mix: Struggle and survival in a women's prison*. Suny Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781438415277>
- Petkevičiūtė, R. (2010). Įkalinti vyriškumai Lietuvos nuteistųjų subkultūroje ir Lenkijos nuteistųjų podkultūroje. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 1(2), 147–170.

- Piacentini, L., & Slade, G. (2015). Architecture and attachment: Carceral collectivism and the problem of prison reform in Russia and Georgia. *Theoretical Criminology*, 19(2), 179–197. DOI: <https://doi.org/10.1177/1362480615571791>
- Pogrebin, M. R., & Dodge, M. (2001). Women's accounts of their prison experiences: A retrospective view of their subjective realities. *Journal of criminal justice*, 29(6), 531–541. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781503627352-026>
- Pollock, J. M. (1997). *Prisons: Today and tomorrow*. Jones & Bartlett Learning.
- Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas, V., & Vaičiūnienė, R. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*.
- Sapkota, D., Ogilvie, J., Thompson, C. M., Kuluk, A., & Dennison, S. (2024). Timing, frequency, and duration of incarceration and their impact on mental illness: Evidence from an Australian birth cohort. *Journal of Criminal Justice*, 94, 102246.
- Sentse, M., Kreager, D. A., Bosma, A. Q., Nieuwbeerta, P., & Palmen, H. (2021). Social organization in prison: A social network analysis of interpersonal relationships among Dutch prisoners. *Justice Quarterly*, 38(6), 1047–1069. DOI: <https://doi.org/10.21428/cb6ab371.9aea44bb>
- Severance, T. A. (2005). “You know who you can go to”: Cooperation and exchange between incarcerated women. *The Prison Journal*, 85(3), 343–367. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032885505279522>
- Sykes, G. (1958). *The Society of Captives*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Simon, J. (2000). The Society of Captives' in the Era of Hyper-Incarceration. *Theoretical Criminology*, 4(3), 285–308. DOI: <https://doi.org/10.1177/1362480600004003003>
- Tereškinas, A. (2025). Emotion Management and Feeling Rules in Lithuanian Women's Prison. *SAGE Open*, 15(2). DOI: <https://doi.org/10.1177/21582440251337192>
- Trammell, R. (2012). *Enforcing the convict code: Violence and prison culture*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers. DOI: https://doi.org/10.1111/hojo.12004_4
- Vaičiūnienė, R., & Tereškinas, A. (2017). Transformations in prison subculture and adjustment to imprisonment in Post-Soviet Lithuanian penitentiary institutions. *East European Politics and Societies*, 31(3), 659–679. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325417711221>
- Van Ginneken, E. F., Palmen, H., Bosma, A. Q., & Sentse, M. (2019). Bearing the weight of imprisonment: The relationship between prison climate and well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 46(10), 1385–1404. DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854819867373>
- Ward, D. A., & Kassebaum, G. G. (1965). *Women's prison: Sex and social structure*. Transaction Publishers.
- West-Smith, M., & Pogrebin, M. (2019). Female inmate subcultures. *The Encyclopedia of Women and Crime*, 1–6. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118929803.ewac0131>
- Wulf-Ludden, T. (2013). Interpersonal relationships among inmates and prison violence. *Journal of Crime and Justice*, 36(1), 116–136. DOI: <https://doi.org/10.1080/0735648x.2012.755467>
- Zaitzow, B. H., & Thomas, J. (Eds.). (2003). *Women in prison: Gender and social control*. Lynne Rienner Publishers.